

ТЕМА 4. СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Програмні питання

- 1.1 Історія розвитку статистики міжнародного туризму.
- 1.2 Концепція статистики міжнародного туризму.
- 1.3 Статистика туристських потоків.
- 1.4 Методи статистичного обліку в міжнародному туризмі.

Основні терміни і поняття

Подорожанин; міжнародний відвідувач; міжнародний туристи; одноденний відвідувач; звичне середовище; звичне місце проживання; туристський потік; туристське прибуття; ночівля; туристичні витрати; туристичні доходи; облік; банківський метод обліку; вибірка; опитування; щоденниковий метод спостереження.

4.1 Історія розвитку статистики міжнародного туризму

Статистика, згідно з енциклопедичними словниками, – це наука, що обробляє і вивчає кількісні показники розвитку суспільного виробництва і життя суспільства. У сфері міжнародного туризму статистика обробляє, вивчає й аналізує інформацію про кількісні та якісні показники, які характеризують стан і розвиток цього суспільного явища.

Дослідження міжнародного туризму спираються на кількісні показники, в основу яких покладено статистичні відомості. Початок систематичному обліку туристських потоків було покладено в першій половині ХХ ст. Відомо, що 1929 р. Австрію відвідали близько 2 млн осіб, Швейцарію – 1,5 млн, Італію – понад 1 млн. Збір і обробка відомостей здійснювалися в інтересах національної безпеки, контролю за міграційними процесами. Проводячи облік усіх осіб, що подорожують, туристів не виокремлювали як особливу категорію.

Новий етап у розвитку статистики міжнародного туризму розпочався наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. Після війни європейські країни зіштовхнулися з багатьма господарськими проблемами: руйнацією, хаосом управління, крахом товарної і фінансової систем. Починаючи з другої половини ХХ ст., завдяки своїй масовості міжнародні подорожі посіли провідне місце в економіці більшості країн. Державні органи, ділові кола й цілі галузі від цього часу почали приділяти підвищену увагу розробці програм довгострокової взаємодії міжнародного туризму з іншими сферами господарства.

Перші кроки в справі розробки міжнародної термінології туризму зроблено ще 1937 р. Тоді Рада Ліги Націй рекомендувала застосовувати у статистичному обліку термін «міжнародний турист», визначення якого було змінено Міжнародним союзом офіційних туристичних організацій (МСОТО) на нараді, що відбулася в Дубліні 1950 р., і затверджене 1953 р. Статистичною комісією ООН.

У 1963 р. Конференція ООН з міжнародних подорожей і туризму, яка відбулася в Римі, рекомендувала вживати у статистиці такі терміни, як «відвідувач», «турист» і «екскурсант». Пізніше, 1978 р., Статистична комісія ООН схвалила Тимчасові директиви зі статистики міжнародного туризму.

Світове співтовариство в 80-х роках ХХ ст. почало повною мірою усвідомлювати значення туризму і його взаємозв'язок з іншими складовими соціально-економічної діяльності. UNWTO у співпраці зі Статистичним відділом Секретаріату ООН здійснила статистичні дослідження за напрямками:

- вироблення пропозицій щодо модифікації застосовуваних у туризмі термінології і класифікацій з метою їх узгодження з іншими національними та міжнародними статистичними системами;

- інтеграція інформації про туризм в аналітичну структуру системи національних обліків.

На 5-й сесії Генеральної асамблеї UNWTO (Делі, 1983 р.) обговорювалися показники, якими можна описати туризм у контексті рекомендацій з національного обліку, що існував на той час.

З часом концепція статистичного обліку міжнародного туризму була доповнена рекомендаціями Міжнародної конференції зі статистики подорожей і туризму, яка відбулася 1991 р. в Оттаві (Канада), Статистичної комісії ООН, а також низки інших міжнародних і регіональних організацій, наприклад, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Сучасна статистика туризму охоплює велике коло питань і ведеться з метою оцінки внеску міжнародного туризму в економіку країни, зокрема, його впливу на платіжний баланс, а також з метою виявлення основних напрямів і тенденцій розвитку міжнародного туризму для планування його матеріально-технічної бази, проведення маркетингових досліджень і просування туристичного продукту до потенційних споживачів.

Статистичні відомості необхідні й для аналізу ринку туризму, і для складання бізнес-плану туристичними підприємствами, і для аудиторської перевірки та проектного аналізу, і для здійснення наукових досліджень. Якість виконуваних робіт багато в чому залежить від повноти й об'єктивності статистичних даних. Відповідно до запропонованої UNWTO класифікації за метою подорожей, облік міжнародних відвідувачів ведеться за такими основними групами:

- відпочинок, дозвілля і рекреація;
- відвідування знайомих і родичів;
- ділові й професійні цілі;
- лікування;
- релігія, паломництво;
- інші цілі.

Детально правила ведення статистики з міжнародного туризму викладені в рекомендаціях UNWTO.

Статистичні показники, які публікуються в найпопулярнішому щорічному статистичному збірнику UNWTO «Compendium of Tourism Statistics», є інформацією про туризм у 204-х країнах, зведеною до трьох основних груп: відпочинок, рекреація і дозвілля; ділові й професійні цілі; інші цілі.

Кожна країна – член UNWTO зобов'язана регулярно надавати статистичні відомості про стан туризму, відповідно до чітко окреслених вимог.

Водночас статистичні органи можуть вести більш докладний облік у межах національної території, враховуючи місцеві особливості та традиції.

4.2 Концепція статистики міжнародного туризму

Відповідно до усталеної концепції, туризм не обмежується тільки цілями відпочинку та дозвілля, а розглядається як явище, що охоплює світовий ринок подорожей, тобто йдеться про мобільність населення загалом. Це дає змогу розмежувати туризм між країнами і туризм у межах однієї країни, а також вести облік за групами з точки зору діяльності відвідувачів і відокремити туристів, що ночують, й одноденних відвідувачів.

Перш ніж переходити до аналізу типів туризму, варто пригадати, що типи, які виокремлюються статистикою чи національним обліком, дещо відрізняються від типів, які виокремлюються туризмом чи попитом.

З позиції туризму для окремої країни розрізняють такі типи:

- внутрішній туризм (жители країни, які подорожують своєю країною);
- в'їзний туризм (подорожі країною осіб, що не є її жителями);
- виїзний туризм (подорожі жителів країни в іншу країну).

Ці основні типи туризму можуть по-різному поєднуватися, утворюючи такі типи:

- туризм у межах країни, що включає внутрішній туризм і в'їзний туризм;
- національний туризм, що охоплює внутрішній туризм і виїзний туризм;
- міжнародний туризм, що складається з в'їзного туризму і виїзного туризму.

Однією з особливостей міжнародного туризму є його економічний характер, що виявляється через вплив на платіжний баланс країни.

Активний туризм – приїзд іноземних туристів, які, оплачуючи товари і послуги, забезпечують надходження валюти в бюджет країни, що приймає, й активізують її платіжний баланс.

Пасивний туризм – виїзд туристів, який виражається впливом національної грошової одиниці з країни їхнього постійного місця проживання. Потоки міжнародних платежів за такими туристичними операціями позначаються на пасиві платіжного балансу країни – «експортера» туристів.

Розподіл туризму на активний і пасивний засновано на особливостях відображення фінансових результатів туристичної діяльності в платіжному балансі країни. Він властивий тільки міжнародному туризму і на внутрішній не поширюється.

У статистиці міжнародного туризму використовують такі елементи:

- основні одиниці туризму;
- класифікація туристичного попиту;
- статистика туристичних доходів і витрат.

В основу рекомендацій зі статистики міжнародного туризму покладені такі критерії:

- статистичні визначення і класифікації повинні мати практичне застосування в усіх країнах;
- вони повинні відрізнятися простотою і чіткістю;

– вони повинні максимально відповідати чинним міжнародним стандартам і класифікаціям в інших сферах, наприклад, у демографії, транспорті, платіжному балансі.

Основні статистичні одиниці туризму

Вихідні методичні принципи статистики вимагають визначення основних показників, тобто одиниць, за якими повинен здійснюватися облік. Згідно з концепцією статистики міжнародного туризму, до основних статистичних одиниць належать суб'єкти туристичної діяльності – туристи. Окремо розрізняють подорожан і відвідувачів. Виокремлюють й інші статистичні одиниці, за допомогою яких провадиться статистичний облік міжнародного туризму: екскурсант, міжнародний відвідувач, міжнародний турист і міжнародний подорожанин.

Визначення статистичних показників містять такі поняття, як «звичне середовище», «звичне місце проживання» і «національність».

Звичне середовище – цей термін вживається з метою виключення з обсягу поняття «міжнародний відвідувач» осіб, які подорожують щодня (щотижня) між своїм домом і місцем роботи (навчання), розміщеним за кордоном. Вони не залишають звичного середовища і не вважаються туристами.

Звичне місце проживання – при визначенні походження міжнародних відвідувачів враховується країна місця проживання, а не національність. Так, іноземці, які проживають у будь-якій країні, при поїзді за кордон у статистиці виїзного туризму включаються в число інших постійних жителів. Водночас громадяни будь-якої країни, які проживають за кордоном і повертаються на батьківщину для тимчасового відвідування, в статистиці в'їзного туризму включаються в число інших іноземних відвідувачів – нерезидентів.

Національність відвідувача визначається за країною, яка видала йому паспорт. Однак подорожанин вважається або міжнародним, або внутрішнім мандрівником відповідно до місця свого проживання, а не за національністю.

Інші міжнародні подорожани, які не враховуються в статистиці міжнародного туризму, поділяються на такі категорії:

- іммігранти;
- прикордонні робітники, які проживають поруч із кордоном в одній країні та працюють в іншій країні;
- дипломати, консульські працівники, військовослужбовці;
- біженці й кочівники;
- транзитні пасажери, які формально не в'їжджають у країну через пункти прикордонного контролю.

На підставі наведених показників статистичного обліку здійснюється підрахунок фізичних (кількісних) показників в'їзного і виїзного туризму в масштабі окремих країн, регіонів і світу, а саме:

- кількості прийнятих міжнародних відвідувачів, у тому числі міжнародних туристів і одноденних відвідувачів, разом й окремо за країнами виїзду, сезонами подорожі, метою подорожі;
- кількості міжнародних туристів, які виїхали, й одноденних відвідувачів, разом й окремо за країнами і сезонами.

4.3 Статистика туристських потоків

Статистика міжнародного туризму включає два основних розділи: статистика туристських потоків і статистика туристичних доходів і витрат. Для кожного з них UNWTO розробила перелік основних показників.

Туристський потік – це форма взаємодії між місцем призначення, де є пропозиція, і місцем відправлення, де існує попит чи дефіцит подібних послуг і товарів. На них впливають первинні та вторинні фактори.

Первинні фактори пов'язані насамперед зі стадією економічного розвитку місця відправлення і включають такі категорії, як добробут населення, його мобільність і право на відпочинок.

Вторинні фактори – це доступність, наявність визначних пам'яток і послуг, які надаються в місцях призначення. Досить важливими є вартість поїздки, маркетингова і рекламна діяльність країни, що приймає.

Найважливішими показниками туристських потоків є кількість прибуттів (вибуттів) і тривалість перебування.

Під кількістю прибуттів (вибуттів) розуміють кількість зареєстрованих туристів, що прибули в ту чи іншу країну (чи вибули з неї) за визначений період часу, переважно календарний рік. Фактична чисельність туристів є меншою, ніж кількість прибуттів. Попри короткострокові коливання і спади в окремі роки, у розвитку туризму окреслюється стійка тенденція до зростання.

Статистичні відомості про прибуття групуються за метою подорожі, видами транспорту, що використовується, місяцями заїзду, регіонами та країнами походження туристів.

UNWTO виокремлює шість туристичних макрорегіонів світу:

– Європейський – країни Західної, Північної, Південної, Центральної та Східної Європи, включаючи країни – колишні республіки СРСР, а також держави Східного Середземномор'я (Ізраїль, Кіпр, Туреччина).

– Американський – країни Північної, Південної, Центральної Америки, острівні держави та території Карибського басейну.

– Азійсько-Тихоокеанський – країни Східної та Південно-Східної Азії, Австралія та Океанія.

– Африканський – країни Африки, крім Єгипту та Лівії.

– Південно-Азійський – усі країни Південної Азії.

– Близькосхідний – країни Західної та Південно-Західної Азії, Єгипет і Лівія.

Кількість прибуттів (вибуттів) є основним показником, що характеризує туристичний рух. Прибуття (вибуття) враховуються в абсолютному вираженні у формі кількості поїздок за той чи інший відрізок часу. Однак абсолютні показники туристських потоків не дають підстав судити про туристську активність, оскільки вони залежать від загальної чисельності населення. Тому для оцінки інтенсивності туристських обмінів кількість прибуттів (вибуттів) розраховується на 100 осіб населення, тобто виражається як відносна величина.

Статистичний показник тривалість перебування вимірюється в годинах для одноденних поїздок і ночівлях, або туро-днях.

Ночівлею вважається одна доба, проведена одним туристом у певній країні (місці призначення).

Тривалість перебування всіх туристів у країні протягом визначеного тимчасового періоду, тобто загальна кількість ночівель, або туроднів, розраховується як добуток кількості туристських прибуттів та середньої тривалості перебування одного туриста в країні.

Залежно від тривалості перебування (кількості ночівель) виокремлюють кілька сегментів ринку подорожей. Короткотривалі поїздки (1–3 ночівлі) використовуються для відпочинку і розваг у вихідні та святкові дні, а також з діловими цілями. До другої групи (4–7 ночівель) належать поїздки з різними мотивами, які здійснюють переважно в час додаткової відпустки. Цей сегмент ринку розвивається випереджальними темпами. До середньотривалих поїздок (8–28 ночівель) відвідувачі вдаються, перебуваючи у тривалій відпустці, переважно для відпочинку. Нарешті, поїздки тривалістю 29–91 і 92–365 ночівель належать до довготривалого туризму. Одні люди, переважно економічно неактивні, використовують їх для відпочинку, розваг і лікування, інші – з діловими і професійними цілями (монтаж устаткування, навчання за кордоном тощо).

Статистичні відомості про ночівлі групуються за календарними місяцями, типами і категоріями засобів розміщення, а також за територіальною ознакою. Тривалість перебування туристів неоднакова залежно від місця призначення (країни). Відмінності зумовлені туристичною спеціалізацією країни, що приймає (діловий туризм чи подорожі з метою відпочинку і розваг), цінами на її внутрішньому ринку, характером туристських потоків (транзитні чи кінцеві), віддаленістю від основних ринків виїзного туризму та іншими факторами.

На відміну від статистики прибуттів, що формує загальне уявлення про обсяг туристських потоків, статистика тривалості перебування характеризує туристичні подорожі кількісно та якісно.

Статистична інформація про транзитні та кінцеві поїздки використовується при вивченні попиту різних груп туристів на послуги розміщення.

4.4 Методи статистичного обліку в міжнародному туризмі

Обов'язки щодо накопичення, систематизації і публікації статистичної інформації, яка стосується міжнародного туризму, як правило, покладаються на національні статистичні органи, права й обов'язки яких визначаються законодавством тієї чи іншої країни. У статистиці міжнародного туризму використовуються різні способи збору інформації. Необхідні статистичні відомості одержують від юридичних і фізичних осіб, а також шляхом проведення статистичних спостережень, вибіркового опитувань, досліджень тощо.

Статистичне спостереження здійснюється, як правило, за допомогою звітності чи спеціально проведених досліджень. Якщо йдеться про звітність, то статистичні зведення одержують від підприємств і організацій за установленими формами у визначений термін. Звіти складають на підставі оперативного та бухгалтерського обліку і передають в органи статистики. Звітність, хоч і передбачає велику кількість відомостей, не може охопити всі сторони такого складного суспільно-економічного явища, як туризм. Тому частину зведень про туризм одержують за допомогою статистичного

спостереження, методами якого є переписи й дослідження, що дає змогу детально вивчити окремі аспекти туристичної діяльності.

Найбільш поширеними методами статистичного спостереження є облік на кордоні та реєстрація прибуттів у місцях розміщення. Нині близько 60 країн реєструють іноземних туристів на кордоні та 40 – у різноманітних засобах розміщення.

4.4.1 Облік на кордоні

Служби прикордонного і митного контролю ведуть облік показників в'їзного та виїзного туризму: кількості прибуттів і виїздів, за країнами, цілями поїздки, місяцями року та ін. Облік здійснюється на всіх контрольно-пропускних пунктах, в аеропортах, морських портах тощо. У цьому разі основними джерелами інформації про осіб, які подорожують, служать в'їзні, виїзні чи посадочні картки й інші аналогічні форми, а також паспорти і візи. Ці документи містять відомості про вік, стать і громадянство (країну постійного місця проживання) туристів, цілі поїздок і їх сезонність, види використовуваних транспортних засобів, місця розміщення у відвідуваній країні та ін. Метод обліку на кордоні застосовується в багатьох країнах, наприклад, у Великій Британії, Греції, Індії, Ірландії, Іспанії, Канаді, США, Франції, Алжирі.

Проводити облік туристів можна не тільки під час переїздів, а й у місцях зупинок.

4.4.2 Реєстрація прибуттів у засобах розміщення

Готельний сектор надає відомості про кількість готельних місць, кількість прийнятих іноземних відвідувачів, середньорічний коефіцієнт завантаженості номерного фонду іноземними відвідувачами. Готелі й інші засоби розміщення здійснюють поточну реєстрацію прибуттів, для цього кожен відвідувач заповнює облікову картку, вказуючи кількість осіб, що прибули, громадянство чи країну постійного місця проживання, дату заїзду і виїзду, тривалість перебування в певному засобі розміщення. Первинна інформація обробляється і вноситься в спеціальні форми, які потім передаються в органи статистики. UNWTO запропонувала стандартну форму поточної звітності та щомісячного зведення про прибуття і ночівлі туристів у готельних підприємствах.

Відомості, одержані під час статистичного спостереження, дають змогу контролювати завантаженість готельної бази. Цей метод використовується для обліку як міжнародних, так і внутрішніх туристів. Однак він має суттєвий недолік – не може забезпечити повноту інформації про перебування туристів. Пов'язано це з тим, що далеко не всі засоби розміщення надають відповідну статистичну звітність. Так, не реєструються туристи, які зупиняються в мебльованих кімнатах, пансіонатах, на приватних квартирах, отже, обсяг туристських потоків є заниженим. Не ведеться облік екскурсантів, які здійснюють короткі поїздки, перебувають у місці призначення протягом дня і не ночують. Наприклад, туристи, які проживають у готелях на території Німеччини, часто відвідують столицю Нідерландів – Амстердам чи столицю Бельгії – Брюссель. Цей метод має ще один серйозний недолік – він спричиняє подвійний облік відвідувачів, якщо вони змінюють готелі під час подорожі на території однієї і тієї ж країни.

Зазвичай в туризмі спеціальні дослідження мають вибірковий характер. З усієї досліджуваної сукупності відвідувачів методом випадкової вибірки «виокремлюється» визначена кількість осіб.

Основним джерелом одержання інформації в процесі дослідження відвідувачів є опитування в письмовій формі. Відповіді на заздалегідь сформульовані в анкеті запитання пропонують дати під час особистого спілкування. Практика свідчить, що роздача анкет із проханням заповнити їх вдома і повернути поштою є малоефективною, оскільки кількість відповідей різко скорочується, а похибки у дослідженні зростають.

Транспортні відомства представляють статистичні відомості про міжнародні перевезення пасажирів за видами транспорту і напрямками перевезень.

Туристичні доходи і витрати, як і фізичні туристські потоки, враховуються різними способами. Наприклад, розмір валютних надходжень від міжнародного туризму може бути визначений на підставі банківської звітності та результатів вибіркового дослідження.

Банківський метод полягає в накопиченні інформації про валютні операції, які здійснюють міжнародні туристи. Банківські структури враховують валютні доходи і витрати, пов'язані з в'їздом і виїздом туристів. При цьому центральний (національний) банк здійснює облік туристичних витрат через комерційні банки і пункти обміну валюти, які надають Інформацію про продаж і купівлю іноземних банкнот по лінії туризму. Банківський метод використовується у Франції, Німеччині та інших європейських державах і завдяки низці переваг знайшов широке застосування: по-перше, він не вимагає додаткової інформації від туристів, найчастіше зайвої; по-друге, він не ускладнює прикордонні формальності, а також роботу статистичних органів. Обробку даних виконує центральний (національний) банк при складанні платіжного балансу.

Вибіркове дослідження організовується у формі опитувань відвідувачів на контрольно-пропускних пунктах, у засобах розміщення, транспорті, в популярних туристичних місцях. Метою вибіркового дослідження є визначення середніх витрат одного відвідувача за добу.

Цей метод має свої недоліки. Насамперед дуже важко точно визначити обсяг туристичних витрат, оскільки більшість туристів згодом можуть назвати лише приблизну суму таких витрат. Тому на Заході часто використовується так званий щоденниковий метод обліку туристичних витрат. Проблема полягає в тому, як умовити туристів заповнювати такі форми.

Тепер країни, окрім кількісних показників про туристські потоки, кількість прибуттів і ночівель, а також характеристик умов перебування й обслуговування, потребують інформації і показників, які підтверджують достовірність вимірювання економічного впливу туризму.

До цієї інформації висуваються такі вимоги:

– дані повинні мати статистичний характер і отримуватися на регулярній основі, тобто бути результатом не тільки одноразової оцінки, а постійного статистичного процесу, який поєднує визначення базових оцінок більш

гнучким застосуванням показників із метою підвищення ефективності отриманих результатів;

- отримані оцінки повинні покладатися на надійні статистичні джерела, які враховують як відвідувачів, так і постачальників послуг, і, за можливістю, використовувати незалежні методики;

- дані повинні давати можливість зіставлення в різні часові періоди в межах однієї країни, між країнами, а також із даними інших галузей економіки;

- інформація повинна бути послідовною, дані повинні бути представлені в макроекономічному форматі, визнаному на міжнародному рівні.